

LBRIS

We know
books

ISTORIA ARTEI

E.H. Gombrich

Traducere de Nicolae Constantinescu



EDITURA
ART

	PREFAȚĂ	7
	INTRODUCERE	
	<i>Arta și artiștii</i>	15
I	ÎNCEPUTURI MISTERIOASE	
	<i>Popoare preistorice și popoare primitive; vechea Americă</i>	39
2	O ARTĂ PENTRU VEȘNICIE	
	<i>Egipt, Mesopotamia, Creta</i>	55
3	MAREA DEȘTEPTARE	
	<i>Grecia în secolele VII-V î.Hr.</i>	75
4	ȚINUTUL FRUMUSEȚII	
	<i>Grecia și lumea greacă în secolele IV î.Hr.-I d.Hr.</i>	99
5	CUCERITORII LUMII	
	<i>Românii, budiștii, evreii și creștinii în secolele I-IV d.Hr.</i>	117
6	RĂSCRUCEA	
	<i>Roma și Bizanțul în secolele V-XIII</i>	133
7	PRIVIND SPRE RĂSĂRIT	
	<i>Islamul și China în secolele II-XIII</i>	143
8	CREUZETUL ARTEI OCCIDENTALE	
	<i>Europa în secolele VI-XI</i>	157
9	BISERICA MILITANTĂ	
	<i>Secolul al XII-lea</i>	171
10	BISERICA TRIUMFĂTOARE	
	<i>Secolul al XIII-lea</i>	185
11	CURTENI ȘI BURGHEZI	
	<i>Secolul al XIV-lea</i>	207
12	CUCERIREA REALITĂȚII	
	<i>Începutul secolului al XV-lea</i>	223
13	TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE (I)	
	<i>Sfârșitul secolului al XV-lea în Italia</i>	247
14	TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE (II)	
	<i>Secolul al XV-lea în țările din Nord</i>	269
15	ATINGEREA ARMONIEI	
	<i>Roma și Toscana la începutul secolului al XVI-lea</i>	287
16	LUMINĂ ȘI CULOARE	
	<i>Veneția și Italia de Nord la începutul secolului al XVI-lea</i>	325

- 17 **RENAȘTEREA LA NORD DE ALPI**
Germania și Țările de Jos la începutul secolului al XVI-lea 341
- 18 **O PERIOADĂ CRITICĂ**
Europa la sfârșitul secolului al XVI-lea 361
- 19 **DIVERSITATE ÎN VIZIUNE**
Europa catolică în prima jumătate a secolului al XVII-lea 387
- 20 **OGLINDA NATURII**
Olanda în secolul al XVII-lea 413
- 21 **PUTERE ȘI GLORIE (I)**
Italia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea 435
- 22 **PUTERE ȘI GLORIE (II)**
Franța, Germania și Austria la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea 447
- 23 **SECOLUL LUMINILOR**
Anglia și Franța în secolul al XVIII-lea 457
- 24 **RUPTURA CU TRADIȚIA**
Anglia, America și Franța la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea 475
- 25 **REVOLUȚIA PERMANENTĂ**
Secolul al XIX-lea 499
- 26 **ÎN CĂUTAREA UNOR CRITERII NOI**
Sfârșitul secolului al XIX-lea 535
- 27 **O ARTĂ EXPERIMENTALĂ**
Prima jumătate a secolului al XX-lea 557
- 28 **O ISTORIE FĂRĂ SFÂRȘIT**
Triumful modernismului 599
O altă schimbare de atitudine 618
Un trecut care trebuie permanent redescoperit 626
- Notă referitoare la cărțile despre artă 638
- Tabele cronologice 655
- Hărți 664
- Lista ilustrațiilor după situarea geografică 670
- Index 674
- Mulțumiri 687

ÎNCEPUTURI MISTERIOASE

Popoare preistorice și popoare primitive; vechea Americă

Începuturile artei sunt la fel de misterioase ca și cele ale limbajului. Dacă admitem că arta constă în a construi temple și case, în a face tablouri și sculpturi sau a țese după un motiv ornamental, nu există popor care să nu fi elaborat o formă de artă. În schimb, în cazul în care considerăm arta un fel de lux splendid, destinat muzeelor și expozițiilor sau împodobirii unei încăperi de gală, trebuie să ne dăm seama că folosirea cuvântului este cât se poate de recentă și că mulți dintre cei mai mari arhitecți, pictori și sculptori din trecut nu s-au gândit niciodată la asta. Arhitectura ilustrează cel mai bine cele două concepții. Toți știm că există clădiri frumoase și că unele sunt adevărate opere de artă. Totuși, nu există edificii care să nu fi fost construite într-un scop anume. Cei care le folosesc ca locuri de reuniune sau ca locuințe le consideră doar din punct de vedere utilitar. Dar, pe lângă aceasta, poate să le placă sau nu designul ori proporțiile unui edificiu, să aprecieze eforturile unui arhitect bun care nu a urmărit doar o construcție practică, ci a dorit și să arate „bine“. În trecut, atitudinea față de picturi și sculpturi era adesea aceeași. Erau considerate nu atât opere de artă, cât obiecte create într-un scop precis. Cine ar judeca o casă fără să știe cărui scop îi e destinată ar fi un judecător jalnic. Nu avem mai multe șanse să înțelegem arta din trecut dacă nu cunoaștem ce scopuri urmărea. Pe măsură ce ne deplasăm în trecut, acest scop devine din ce în ce mai precis și, în același timp, din ce în ce mai surprinzător. La fel stau lucrurile când părăsim orașele și ajungem la țară sau, și mai bine, când părăsim țările civilizate și ne deplasăm spre popoarele a căror existență actuală încă seamănă cu cea a strămoșilor noștri îndepărtați. Dacă numim aceste popoare „primitive“, nu o facem pentru că ar fi mai simple decât noi – modul lor de a gândi este deseori mai complicat decât al nostru –, ci pentru că sunt mai apropiate de punctul de pornire comun al întregii omeniri. Printre acești primitivi, construcția și imageria provin din același spirit de utilitate. Colibele lor îi feresc de vânt, de ploaie, de soare, ca și de spiritele care provoacă aceste fenomene naturale; imaginile lor sunt făcute ca să-i protejeze contra altor puteri, care, pentru ei, sunt la fel de reale ca și forțele naturii. Cu alte cuvinte, desenele și sculpturile sunt creații magice.

Nu se poate pune problema înțelegerii acestor ciudate începuturi ale artei dacă nu încercăm să pricepem spiritul popoarelor primitive. Trebuie să încercăm să înțelegem ce anume le-a făcut să considere imaginile o forță ce trebuie să fie folosită, și nu lucruri plăcute la privit. Nu cred că ar fi chiar atât de greu să pricepem acest sentiment. Va fi de ajuns să vrem cu adevărat să fim cât se poate de cinstiți cu noi înșine și să vedem dacă nu a rămas ceva „primitiv“ în noi. În loc să începem cu perioada glaciară, să începem cu noi înșine. Iată în ziarul de astăzi fotografia campionului sau actorului nostru preferat: ne-ar face plăcere să-i înțepăm ochii cu un ac? Ne-ar fi la fel de indiferent ca înțeparea ziarului în alt loc? Nu cred. Gândirea mea conștientă știe foarte bine că ceea ce fac nu poate să provoace niciun rău prietenului sau eroului meu; totuși, simt o anumită teamă de a nu-i face rău. În adâncul meu stăruie un sentiment absurd că gestul ar putea aduce un prejudiciu personajului. Dacă nu mă înșel, dacă această idee lipsită de rațiune și ciudată persistă în mintea noastră în aceste timpuri de uimitoare descoperiri științifice, poate că nu este chiar atât de surprinzător că astfel de idei au existat aproape peste tot în rândul popoarelor numite primitive. În toate părțile lumii, vindcători și vrăjitori au vrut astfel să facă o operă magică. Ei au modelat mici figuri ale dușmanilor lor și le-au înțepat inima sau le-au ars, sperând că dușmanii vor suferi din acest motiv. Când manifestații își ard adversarul în efigie, nu putem vedea aici persistența unei astfel de superstiții? Uneori, „primitivii“ nu știu mai mult decât copiii să deosebească imaginea de realitate. Într-o zi, unui artist european, care le desena vitele, indigenii i-au spus, indignați, arătând spre schițe: „Dacă le vei lua cu tine, noi cu ce vom mai trăi?“

Aceste idei pot să ne facă să înțelegem mai ușor cele mai vechi picturi care au ajuns până la noi. Ele datează dintr-un trecut la fel de îndepărtat precum cele mai vechi lucrări făcute de mâna omului. Totuși, când au fost descoperite, în secolul al XIX-lea, pe pereții unor grote sau pe stânci în Spania (il. 19) și în sudul Franței (il. 20), arheologii au refuzat mai întâi să creadă că niște reprezentări animaliere atât de vii și naturale au fost făcute de oamenii din perioada glaciară. Dar, treptat, descoperirea, în aceleași regiuni, a unor instrumente rudimentare din piatră sau os a adus certitudinea că bizonii, mamuții și renii au fost într-adevăr reprezentați prin incizii sau picturi de oamenii care vânau această pradă și o cunoșteau foarte bine. E o experiență ciudată să cobori în aceste grote, uneori prin coridoare joase și înguste, în adâncurile întunecoase ale muntelui, și să vezi brusc lanterna ghidului luminând o pictură ce reprezintă un taur. Este sigur că nimeni nu s-ar fi târât până în măruntaiele misterioase ale pământului doar ca să decoreze un

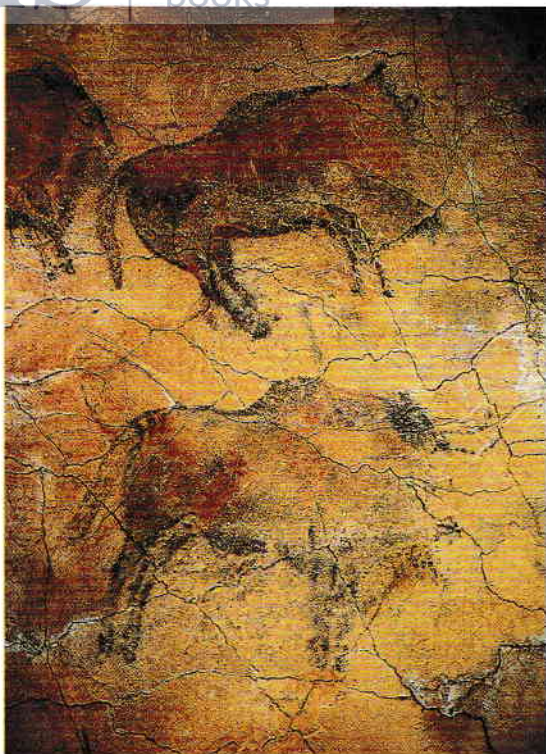
19

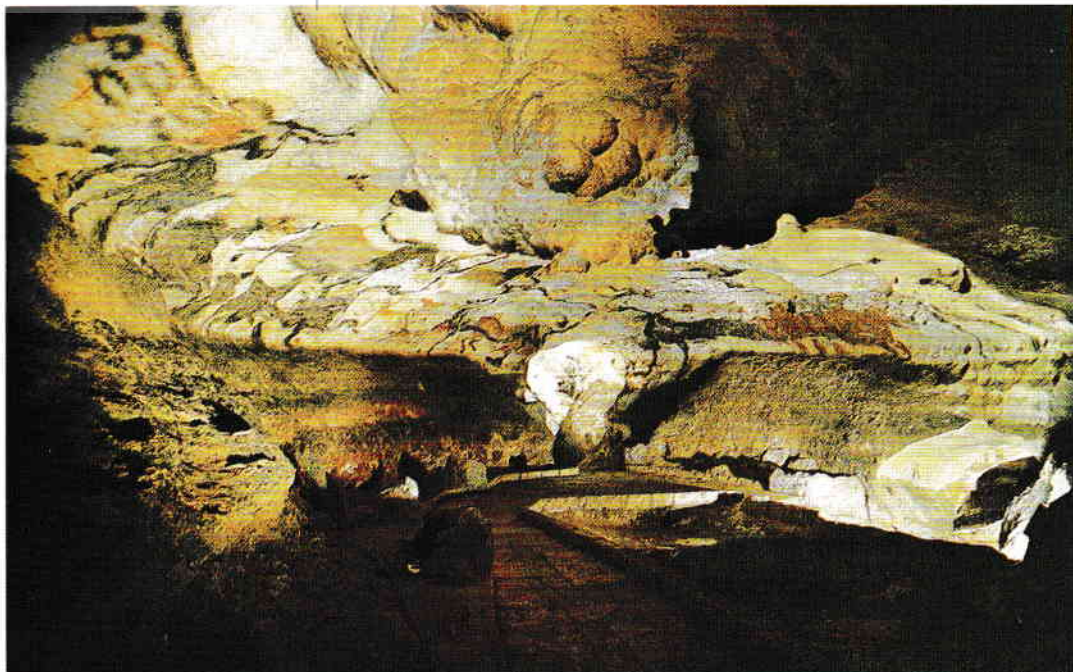
Bizoni, cca 15 000-10 000 î.Hr.
grota de la Altamira,
Spania

20

Cal, cca 15 000-10 000 î.Hr.
grota de la Lascaux,
Franța

LBRIS

We know
books



loc aproape inaccesibil. În plus, cu excepția unor picturi din grota de la Lascaux (il. 21), rar se întâmplă ca aceste picturi să fie în mod clar repartizate pe bolțile și pereții grotii: ele sunt deseori înghesuite unele în altele, fără o ordine aparentă.

Este mult mai plauzibil să vedem în ele cele mai vechi vestigii ale acelei credințe universale în puterea magică a picturii. Cu alte cuvinte, acei vânători primitivi credeau că, dacă pot să facă o imagine a vânatului lor – probabil ca să-l lovească cu țepușele sau securile de piatră –, animalul însuși va cădea în puterea lor.

Este, desigur, doar o ipoteză, însă o ipoteză pe care o confirmă în mod ciudat observarea unor popoare primitive care și-au păstrat până în zilele noastre vechile lor obiceiuri. Este adevărat că, după cunoștința mea, niciunul dintre aceste popoare nu practică chiar acest fel de magie, dar, în general, arta e considerată de ele ca fiind legată de idei de același ordin despre puterea imaginilor. Încă mai există popoare primitive care cunosc doar uneltele de piatră și care trasează siluete de animale pe stâncă într-un scop magic. Există și triburi care, pentru unele sărbători, se deghizează în animale și le imită mersul în dansurile lor solemne. Ele cred că acest lucru le va conferi putere asupra prăzii. Acești oameni sunt convingși uneori că unele animale sunt în mod fabulos înrudite cu ei și că întreg tribul este un trib-lup, corb sau broască. Evident, pare ciudat, dar nu trebuie să uităm că astfel de idei nu sunt chiar atât de departe de timpurile noastre pe cât s-ar crede. Romanii erau convingși că Romulus și Remus fuseseră alăptați de o lupoaică și țineau o lupoaică de bronz la Roma, pe colina sacră a Capitoliului; până recent, o lupoaică

21

Grota de la Lascaux,
Franța, cca 15 000-
10 000 î.Hr.

trăia acolo, într-o cușcă. Leul britanic nu are o existență adevărată în paginile lui *Punch*, iar cocoșul galilor, în poezia franceză? Evident, acest fel de heraldică este departe de seriozitatea profundă cu care primitivii își consideră înrudirea lor cu totemul: astfel, își numesc animalul văr. Par că trăiesc uneori într-un fel de vis în care pot să fie și om, și animal. Multe triburi poartă, la unele ceremonii, măști reprezentând trăsăturile acestor animale, iar gestul acesta îi face pe oamenii respectivi să se simtă transformați în urși și corbi. Sunt, într-un fel, ca niște copii care se joacă de-a pirajii sau de-a hoșii până când nu mai știi unde se sfârșește jocul și unde începe realitatea. Dar în jurul copiilor există întotdeauna lumea oamenilor mari, există întotdeauna cineva care să le spună: „Nu mai faceți atâta gălăgie“ sau „E timpul să mergeți la culcare“. Lângă primitiv nu există o altă lume care să rupă iluzia, pentru că toți membrii tribului iau parte la dansuri și la ritualuri și se pretează la jocul fantastic. Generațiile trecute le-au transmis sensul acestor ceremonii, care îi absorb atât de intens, încât nu au posibilitatea să rupă vraja și să-și vadă propriul comportament cu o privire critică. Toți avem credințe care ni se par ca de la sine înțelese, așa cum „sălbaticii“ le au pe ale lor, astfel încât nu suntem în general conștienți de acest lucru decât atunci când întâlnim pe cineva care le pune la îndoială.

Poate că toate acestea par să aibă prea puțină legătură cu arta, dar, în realitate, astfel de condiții influențează arta în mai multe privințe. Munca artistului este deseori destinată să joace un rol în aceste cutume ciudate, și ceea ce contează atunci nu este dacă sculptura sau pictura e frumoasă, în sensul înțeles de noi, ci dacă „funcționează“, adică dacă poate să îndeplinească opera magică dorită. În plus, artiștii lucrează pentru oamenii tribului lor, care știu exact ce trebuie să însemne fiecare formă și fiecare culoare. Nu se așteaptă de la ei noutăți, ci doar să-și pună în munca lor întreaga abilitate și pricepere.

Nici în acest caz nu este nevoie să căutăm departe o comparație. Rațiunea de a fi a unui drapel nu este alegerea unei pânze frumoase sau a unei culori frumoase, după fantezia fiecărui artist; o verighetă nu este un ornament pe care fiecare îl modifică după cum îi convine. Și totuși, fără să ieșim din uzanțele în care trăim, rămâne un anumit element de alegere, un anumit loc pentru gust și pentru abilitate. Să luăm ca exemplu pomul de Crăciun. Trăsăturile sale esențiale sunt dictate de cutumă, dar fiecare familie are propriile tradiții și propriile preferințe, fără de care pomul nu pare reușit. Iar când vine marele moment al împodobirii lui, rămân multe de decis: Să punem o lumânare pe creanga asta? E destulă beteală? Steaua asta nu-i prea grea, partea asta – prea încărcată? Poate că, pentru un neinițiat, toată ceremonia ar părea ceva bizar. Ar putea să creadă că arborii sunt



mult mai frumoși fără beteală. Dar pentru noi, care știm despre ce este vorba, împodobirea pomului de Crăciun după ideea noastră e un lucru serios.

În acest sens, arta primitivă, deși determinată de o schemă dată, lasă destulă libertate artistului ca să-și manifeste talentul. Măiestria tehnică a unor artiști indigeni este cu adevărat extraordinară. N-ar trebui niciodată să uităm, vorbind de arta primitivă, că această sintagmă nu implică faptul că artiștii au doar o cunoaștere primitivă a artei lor. Multe triburi indigene au ajuns la o abilitate surprinzătoare în sculptură, împletituri, în prelucrarea pieii și chiar în cea a metalelor. Dacă ne gândim la simplitatea uneltelor folosite, nu putem decât să admirăm răbdarea și siguranța dobândite de acești artizani primitivi prin secole de specializare. Astfel, maorii din Noua Zeelandă au ajuns să execute adevărate minunății din lemn sculptat (il. 22). Evident, dificultatea unei lucrări nu face din ea o operă de artă. Altfel, cei care fac modele de corăbii în sticle ar trebui să fie trecuți în rândul celor mai mari artiști. Dar abilitatea tehnică a indigenilor ar trebui să ne ferească de concluzia că lucrările lor par bizare pentru că nu știu să le facă mai bine. Nu nivelul tehnicii lor diferă de al nostru, ci ideile lor. E un lucru pe care e bine să-l conștientizăm încă de la început, pentru că ansamblul istoriei artei nu este relatarea unui marș triumfal spre progresul tehnic, ci istoria unei înlănțuirii de variații în idei și exigențe. Dispunem de dovezi din ce în ce mai clare că, în unele condiții, artiștii indigeni pot să reproducă natura cu tot atâta fidelitate ca și cel mai priceput artist format la o academie. În urmă cu câteva decenii, în Nigeria au fost descoperite câteva capete din bronz, care sunt niște portrete cum nu ne-am putea imagina altele mai convingătoare (il. 23). Par să dateze de câteva secole și nu avem motive să credem că indigenii care le-au executat au primit lecții din afară.

De ce arta primitivă pare deseori dintre cele mai ciudate? Să ne străduim să pătrundem în noi înșine și să încercăm experiențe pe care fiecare dintre noi poate să le facă. Să luăm o foaie de hârtie și să

22

Lintou provenind de la coliba unei căpetenii maori, începutul secolului al XIX-lea

lemn, 32 x 82 cm.
Londra, Museum of Mankind

LBRIS

We know
books

43

*Cap de negru, secolele
XII-XIV*

bronz, h. 36 cm. Provine
din Ife (Nigeria) și
reprezintă probabil un
soveran (Oni). Londra,
Museum of Mankind

